

*Міняйло Н. С.,
професор кафедри кримінального права
Національної академії прокуратури України*

ПОСИЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено сучасним проблемам застосування законодавства з протидії корупції в Україні.

Ключові слова: корупція, злочин, законодавство України, покарання, відповідальність.

Постановка проблеми. Тісний зв'язок організованої злочинності з корупцією являє собою вагомий бар'єр у розвитку правової держави, перешкоджає зміцненню її інституцій, впливає на права та законні інтереси її громадян.

Кожна держава у своїх протистояннях злочинності використовує силу закону як інструмент не лише до покарання злочинців, а й попередження їх злочинної діяльності. Разом з тим, сила закону в державі повинна бути на стільки явною, що в злочинця не повинен виникати сумнів щодо неможливості уникнути покарання. Як писав Монтеск'є: «Закон повинен бути схожим на смерть, яка не щадить нікого». У разі ж коли сила рівності перед законом слабшає, у суспільстві можуть виникати настрої до ухилення від виконання вимог чи дотримання норм закону.

В час, коли суспільству і державі необхідно якомога активніше протидіяти корупції, використання сили закону є вагомим засобом держави.

Держава щорічно несе надзвичайно високі збитки від корупції. Необхідність протидії корупції неодноразово вказувалась пріоритетним завданням у діяльності правоохоронних органів та судової системи, а міжнародні експерти вказували на потребу в посиленні кримінальної відповідальності за корупційні злочини, зокрема, внесенні змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року № 221-VII [1].

Зменшення проявів корупції в Україні сприятиме не лише покращенню міжнародного іміджу держави, а й вирішить численні питання щодо її інвестиційної привабливості, сприятиме наповненню державного бюджету, покращить стан додержання законодавства в країні та сприятиме зростанню рівня довіри населення не лише до правоохоронних органів держави, а й державних службовців загалом.

В науковій сфері питання необхідності подолання значних проявів корупції в Україні не є новим, проте досі залишається актуальним. Вчені по-різному ставляться до способів вирішення цієї проблеми. Одні вказують на необхідність запровадження діяльності окремого органу державної влади, завданням якого повинно бути запобігання і протидія корупції, інші акцентують увагу на необхідності посилення відповідальності за корупційні правопорушення. Разом з тим варто окремо відмітити і тих, хто дивиться в сам корінь проблеми і вказує на необхідність запровадження спеціального комплексу заходів, які у своєму результаті можуть знизити рівень проявів корупції в Україні.

Серед вітчизняних дослідників, які займаються вивченням проблем протидії корупції, слід виділити праці П. П. Ан-

друшко, К. О. Вербицького, О. О. Дудорова, О. Г. Кальмана, О. М. Костенка, М. І. Мельника, Д. Г. Михайленка, Є. Д. Скулиша, М. М. Ярошенко та інших. Останнім часом в Україні були захищені окремі дисертаційні дослідження, які стосуються підстав відповідальності за давання чи одержання хабара (неправомірної вигоди, згідно чинного законодавства), їх кримінологічної та кримінально-правової характеристики, зокрема О. М. Грудзур та І. О. Томчук.

Мета статті полягає в з'ясування ефективності підвищення відповідальності за корупційні злочини як способу подолання корупції в Україні. Основними завданнями стануть огляд нормативної бази, статистичних даних щодо порушених за останні роки кримінальних справ за вказаними статтями та судової практики в цій сфері, а також наукових досліджень з питань протидії корупції, які можуть вказати на доцільність та майбутню ефективність посилення відповідальності за вказані злочини в протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Внесення змін до статей Кримінального кодексу України щодо криміналізації пропозиції або надання неправомірної вигоди та її прийняття, зумовлені міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема, ст. ст. 15, 16, 21 Конвенції ООН проти корупції і ст. ст. 2, 7 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією.

Рекомендація Україні щодо необхідності підвищення відповідальності за корупційні злочини висловлювалась Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO) за результатами третього раунду оцінювання України з питань протидії корупції.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 р. дійсно криміналізоване прийняття службовою особою пропозиції чи обіцянки надати їй неправомірну вигоду та підвищено відповідальність за корупційні злочини. Розглянемо зазначені зміни більш детально.

Відтепер ст. 368 Кримінального кодексу України носить назву «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» та доповнена п. 1. «Прийняття службовою особою пропозиції чи обіцянки надати їй або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи не вчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища». Слід відмітити, що відповідальність за прийняття такої пропозиції чи обіцянки передбачена у вигляді штрафу від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або у вигляді виправних робіт на строк від одного до двох років.

Звернемо увагу, що міра покарання за вчинення цього злочину є вищою, ніж була в попередній редакції за саме одержання хабара [2, с. 178].

Відповідальність у виді виправних робіт за теперішнє одержання неправомірної вигоди не застосовуватиметься, а

строк арешту збільшено на період від трьох до шести місяців, з'явилося позбавлення волі від двох до чотирьох років. Збільшено відповідальність і за одержання неправомірної вигоди в значному розмірі, а за одержання неправомірної вигоди у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди – залишена без змін. Мабуть, на практиці такий вид корупційного правопорушення зустрічається не часто і, на думку законодавця, не потребує посилення відповідальності.

Втім, у статті з'явився п. 5, який передбачає відповідальність за вказані діяння (окрім прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду), предметом яких була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Слід зазначити також, що на практиці виникатимуть проблеми із доведенням не лише факту прийняття особою пропозиції чи обіцянки надати їй неправомірну вигоду, а й із встановленням у певних випадках розміру неправомірної вигоди, враховуючи те, що законодавець під неправомірною вигодою пропонує розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав. Визначення розміру переваги, пільги чи послуги не завжди є можливим на практиці.

Звернемо увагу і на зміни, які внесено до ст. 369 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за пропозицію або давання неправомірної вигоди службовій особі. Зокрема, посилено відповідальність за пропозицію неправомірної вигоди, її доповнено громадськими роботами на строк від ста шістьдесяти до двохсот сорока годин. Проте відповідальність за саме надання неправомірної вигоди у вигляді штрафу посилено, а строк обмеження волі передбачено меншим.

За повторне надання неправомірної вигоди чи її надання особі, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, відповідальність не змінено.

Варто зазначити, що п. 5 цієї статті містить вказівку на те, що надання неправомірної вигоди може здійснюватись організованою групою осіб чи її учасником, що цілком відповідає тому, що на сьогодні до корупції досить часто причетна організована злочинність. Проте, ст. 368 Кримінального кодексу України не містить жодної вказівки на відповідальність за одержання неправомірної вигоди від організованої групи осіб чи її учасника.

В структурі злочинності питома вага злочинів у сфері службової діяльності за 2010 р. складала 3,6%, за 2011 р. – 3,4%, за 2012 р. – 2,2%. Протягом 2010 р. зареєстровано злочинів з одержання хабара 2501; у 2011 р. – 2538; у 2012 р. – 1437; з давання хабара у 2010 р. – 412; у 2011 р. – 337; у 2012 р. – 362. Органами внутрішніх справ розслідувано злочинів з одержання хабара у 2010 р. – 2528; у 2011 р. – 2553; у 2012 р. – 1629; з давання хабара у 2010 р. – 421; у 2011 р. – 330; у 2012 р. – 368. Знято з обліку з одержання хабара – у 2011 р. – 209; у 2012 р. – 214; з давання хабара у 2011 р. – 43; у 2012 р. – 68. Виявлено осіб, які вчинили злочини у злочинах з одержання хабара у 2011 р. – 1628; у 2012 р. – 1239; з давання хабара у 2011 р. – 24; у 2012 р. – 238.

За участі організованої злочинності виявлено злочинів з хабарництва у 2010 р. – 30; у 2011 р. – 47; у 2012 р. – 34. Проте, всього по Україні виявлено організованих груп і злочинних організацій

зкорумпованими зв'язками у 2010 р. – 29; у 2011 – 38; у 2012 р. – 37. По регіонах їх виявлено, зокрема, протягом 2010 року: у Одеській – 11; у АР Крим – 7; у Донецькій, у м. Києві, Кіровоградській та Сумській областях – по 3; у 2011 році: у Одеській – 14; Кіровоградській та Харківській по 7; Львівській – 6; Тернопільській – 5; Дніпропетровській та Запорізькій по 3 та м. Севастополі – 2; протягом 2012 року: Львівській – 17; Луганській – 7; Запорізькій – 3; Одеській та АР Крим по 2; Волинській, Сумській та Херсонській областях по 1 [3].

Згідно з наведеними вище даними підтверджується той факт, що на сьогодні діяльність на території України організованих груп та злочинних організацій з корумпованими зв'язками є досить розповсюдженою та проявляється ледь не у всіх регіонах України. Не забуватимемо і про високу латентність даної категорії злочинів, за якої наведена офіційна статистична інформація не може повністю відображати реальний стан цієї категорії злочинності в Україні.

За даними Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що містяться в Аналізі стану злочинності в Україні за 2012 р., виявлено майже 2 тис. фактів одержання, давання та провокацій хабарів, що на 32,3% менше порівняно з аналогічним періодом минулого року [4].

Як зазначає М. І. Мельник, наявність корумпованих зв'язків для організованих злочинних формувань і зв'язок корумпованого чиновника з такими формуваннями – це оптимальна з точки зору досягнення злочинного результату і безпечки функціонування схема існування двох зазначених явищ. Корупція щодо організованої злочинності виконує три основні функції: 1) формує захисний механізм організованої злочинності; 2) виступає одним з основних засобів досягнення основних цілей злочинної діяльності організованих злочинних угруповань; 3) є формою легалізації організованої злочинності (дозволяє представникам організованих злочинних угруповань набути легального соціального статусу, легалізувати доходи, здобуті злочинним шляхом). У співвідношенні цих двох явищ, які розглядаються, корупція виступає засобом зрощення кримінальних структур з владою, криміналізації влади і політизації злочинності. Дослідник вдало робить висновки, що прагнення підвищити ефективність протидії корупції шляхом посилення кримінально-правових репресій є помилковим підходом у здійсненні антикорупційної діяльності [5, с. 12–29].

На неефективність посилення каральних заходів у протидії злочинності серед науковців вказується досить часто. Будь-яке явище, зокрема корупційна злочинність, має свої причини, якісь із них є більш визначальними, якісь менш, проте лише тривалі активні заходи, спрямовані на усунення дії цих причин, можуть у своєму наслідку дати ефективний позитивний результат.

Як зазначає Д. Г. Михайленко, хабарництво – це єдиний складний двосторонній злочин, який складається з двох необхідних взаємопов'язаних елементів – давання й одержання хабара, сторони якого є необхідними співвиконавцями [6, с. 5].

Варто погодитись із даним твердженням, оскільки важко уявити одержання неправомірної вигоди (хабара) без елементу його давання, наявності другої сторони. Враховуючи це, дивними видаються і наявні статистичні дані, за яких злочинів з одержання хабара виявляється понад 2500, а з давання лише до 500, а виявляється осіб, які вчинили одержання хабара близько 1500, а давання – до 50. Виникає запитання: куди дівається решта учасників даної категорії злочинів? Навряд чи можна говорити про високий рівень повторності в вчиненні цього злочину чи його поєднанні з вимаганням, за якими особа звіль-

няється від кримінальної відповідальності. Слід враховувати, що звільнення від відповідальності відбувається лише судом, а тому і ці особи повинні відображатись в офіційній статистичній звітності.

Аналізуючи наведені вище статистичні дані, ми бачимо, що щорічно правоохоронними органами реєструється, а судами розглядається приблизно однакова кількість злочинів з одержання чи надання неправомірної вигоди із незначними коливаннями (близько 3%), що вказує на певну негативну стабільність з їх вчинення в державі, незалежно від передбаченої міри покарання. Варто зазначити, що основною категорією осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вказані злочини, є службові особи нижчої та середньої ланки.

Враховуючи і те, що за оцінками міжнародних організацій, рівень сприйняття корупції в Україні за останні роки теж не зазнав значних змін, а його індекс суттєво не знижувався, то проблема протидії корупції в Україні потребує нових шляхів вирішення.

Посилення відповідальності за певний злочин не зможе привести до зменшення кількості випадків його вчинення, не вплине на його поширення. Будь-який злочин має свої причини, фактори, що його породжують. Відповідальність особи ж настає вже за результатами його вчинення, і не зможе суттєво вплинути на його попередження. Крім того, слід враховувати, що кримінальна відповідальність лише тоді зможе виконувати свою попереджувальну функцію, якщо вона відповідатиме принципу невідворотності покарання за скоєний злочин, а отже і рівності усіх перед законом, та як результат зміцнення віри широких мас населення в справедливість покарання.

Крім того, наведемо дані, які відображають ситуацію із призначенням покарання за корупційні злочини в Україні. Згідно з даними Державної судової адміністрації кількість засуджених за одержання хабара у 2011 р. збільшилась у 2 рази (порівняно з 2001 р., коли за ст. 368 Кримінального Кодексу було засуджено 376 осіб). До позбавлення волі у 2011 р. було засуджено 131 особу; у 2010 р. – 99, що становить 17,1%; у 2010 р. – 12,8% від кількості засуджених за цей вид злочинів, із них за ч. 1 ст. 368 – 17 осіб; у 2010 р. – 9, за ч. 2 ст. 368 – 100; у 2010 р. – 79, за ч. 3 ст. 368 КК – 14; у 2010 р. – 11. Обмеження волі суди призначили 12 особам; у 2010 р. – 11, виправні роботи – 5; у 2010 р. – 1. Покарання у виді штрафу отримали 182 особи; у 2010 р. – 175, або 23,7%; у 2010 р. – 22,6% від кількості засуджених за цей вид злочинів.

Призначаючи покарання, суди застосовували ст. 75 КК («Звільнення від відбування покарання з випробуванням») до 417 осіб; у 2010 р. – 479, або 54,4%; у 2010 р. – 61,9% від кількості засуджених за цей вид злочинів, із них за ч. 1 ст. 368 – до 87 осіб; у 2010 р. – 170, або 20,9%; у 2010 р. – 35,5% від кількості всіх звільнених від відбування покарання з випробуванням; за ч. 2 ст. 368 – до 31; у 2010 р. – 307, або 74,6%; у 2010 р. – 64,1%; за ч. 3 ст. 368 КК – до 19 осіб; у 2010 р. – 2, або 4,6% та у 2010 р. – 0,4%.

У 2011 р. звільнено від покарання внаслідок акта амністії 8; у 2010 р. – 5 осіб. Суди призначили більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, 151 особі; у 2010 р. – 163. До осіб, засуджених за одержання хабара, суди застосували передбачені законом додаткові види покарання. Зокрема, позбавили права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю 559 осіб; у 2010 р. – 464, що становить 72,9% та 59,9% від кількості засуджених за цей вид злочинів, із них за ч. 1 ст. 368 – 189 осіб; у 2010 р. – 181, за ч. 2 ст. 368 – 342; у 2010 р. – 273, за ч. 3 ст. 368 КК – 28; у 2010 р. – 10. Конфіскація майна застосована до 91 засудженого; у 2010 р. – 82. Позбавлено військового, спеці-

ального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу 66 осіб; у 2010 р. – 36. У 2011 р. виправдано 9 осіб; у 2010 р. – 10.

За одержання хабара засуджено 168 жінок; у 2010 р. – 161, або 21,9% та 20,8% від кількості засуджених за цей вид злочину – 125 осіб; у 2010 р. – 126 вчинили злочини за попередньою змовою з іншими особами. На час вчинення злочину 296; у 2010 р. – 315 осіб обіймали посади державних службовців; 362, а у 2010 р. – 385 були іншими службовцями; 13, а у 2010 р. – 12 – військовослужбовцями; 50, а у 2010 р. – 37 – лікарями (фармацевтами); 34, а у 2010 р. – 23 – вчителями, викладачами. 78,1% та 74,9% у 2010 р. – винних осіб на момент вчинення злочину мали вищу освіту.

У 2011 р. в апеляційному порядку скасовано та змінено вироки щодо 238 осіб; у 2010 р. – 164, засуджених місцевими судами за злочини, передбачені ст. 368 КК, із них у 23, а у 2010 р. – 13 справах прийнято рішення про направлення справи на додаткове розслідування, у 89, а у 2010 р. – 65 – про направлення на новий судовий розгляд, 42 та 33 у 2010 р. – змінено у зв'язку з пом'якшенням покарання, 20 у 2010 р. – 13 – у зв'язку з переоцінкою злочину [7, 2].

Таким чином, ми можемо бачити, що суди досить часто застосовують покарання у вигляді позбавлення волі за корупційні злочини, так само як і штраф. Обмеження волі є найменш розповсюдженим. Досить часто суди призначали більш м'яке покарання, ніж передбачено законом. Крім того, звернемо увагу і на значну кількість вироків, які скасовано та змінено в апеляційному порядку.

Варто зазначити, що доведення статистичних даних до широкого загалу громадськості не є досить поширеним у нашій державі. Відсутні чи не досить активно розповсюджені серед засобів масової інформації відомості про притягнення до відповідальності за корупційні злочини, про обрану таким особам міру покарання. Результати протидії держави корупції повинні бути відомі усім, а перелік осіб, внесених до реєстру таких, що вчинили корупційне правопорушення – загальнодоступним.

Поряд із недовірою населення до правоохоронної системи держави та непоінформованістю про відповідальність злочинців за корупційні злочини, не буде ефективно реалізовуватись превентивна функція покарання в будь-якому його виді, адже громадськість вважатиме, що за корупційні злочини відповідальності можна уникнути.

Висновки. Варто звернути увагу, що за наведеними статистичними даними, можна побачити, що з посиленням за останні роки покарання за корупційні злочини кількість їх вчинення не зменшується. Сприйняття корупції населенням залишається досить високим у державі. Корупція залишається поширеною, як в сфері державної служби, так і іншої службової діяльності майже в однаковій мірі.

Статистичні дані вказують на те, що судами не часто застосовується покарання за одержання неправомірної вигоди у великому чи особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб. Це також вказує на те, що фактично до кримінальної відповідальності за корупційні злочини притягуються службовці нижчої та середньої ланки. Разом з тим, за даними соціологічних досліджень, корупція в Україні поширена у всіх сферах державного управління і практично на всіх його рівнях.

Висловлюватимемо сподівання, що поряд із посиленням відповідальності, держава значно активніше приділятиме увагу і іншим методам протидії корупції, зокрема формуватиме чіткі механізми реалізації прав громадян, що сприятиме усу-

нення підстав для використання корупції.

Література:

1. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.04.2013 року № 221–VII.
2. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 08.02.2013. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – 216 с.
3. Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua>.
4. Аналіз стану злочинності в Україні за 2012 рік http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
5. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... док. юрид. наук / М.І. Мельник. – К., 2002. – 31 с.
6. Михайленко Д.Г. Підстави кримінальної відповідальності за хабарництво (давання та одержання хабара) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.Г. Михайленко. – Одеса, 2009. – 21 с.
7. Верховний Суд взявся за покарання хабарників. Порівняльна

статистика // Закон і Бізнес № 50 (1089) 15–21.12.2012.

Миняйло Н. Е. Усиление наказания и его применение как способ противодействия коррупции в современных условиях Украины

Аннотация. Статья посвящена современным проблемам применения законодательства по противодействию коррупции в Украине.

Ключевые слова: коррупция, преступление, законодательство Украины, наказание, ответственность.

Minyaylo N. Strengthening of punishment and his application as a method of counteraction a corruption in the modern terms of Ukraine

Summary. The article discusses modern problems of application of legislation from counteraction a corruption in Ukraine.

Key words: corruption, crime, legislation of Ukraine, punishment, responsibility.